

УДК 82/821.0
ББК 83.3 Тоҷ

ШИНОХТИ *Ҳочиев Абдуфаттоҳ,*
ҲОҚОНӢ АЗ НИГОҲЕ *муаллими кафедраи адабиёти классикии тоҷики ДДХ ба номи*
ДИГАР *академик Б.Фафуров (Тоҷикистон, Хуҷанд)*

НОВЫЙ ВЗГЛЯД НА *Хаджиев Абдуфаттоҳ, преподаватель кафедры таджикской*
ТВОРЧЕСТВО *классической литературы ХГУ им. акад. Б. Гафурова*
ХОКОНИ *(Таджикистан, Худжанд)*

THE NEW VIEW *Khadiyev Abdufattoh, assistant of the department of the Tajik*
IN REFERENCE TO *classical literature under KhSU named after academician B.*
KNOKONI'S CREATION *Gafurov (Tajikistan, Khujand) E-MAIL: abdufattoh12@mail.ru*

Вожаҳои калидӣ: таърихи адабиёти форс-тоҷик дар қарни XII, адабиёти ирфонӣ, Шамси Табрезӣ, место мистики в творчестве Хакани, «Рисолаи Сипаҳсолор», «Нафаҳот-ул-унс» Джами

Мақола ба мавзӯи мақоми ирфон дар эҷодиёти Афзалуддини Ҳоқонӣ (асри XII) бахшида шудааст. Муаллиф кӯшиши ба харҷ додааст, ба мулоҳизаҳои олими маъруф Фурузонфар роҷеъ ба афкори сӯфӣнаи Ҳоқонӣ тасҳеҳ ворид созад. Дар асоси гуфтаҳои устод ва раҳнамои бузургтарин орифи форсу тоҷик Чалолуддини Румӣ – Шамси Табрезӣ, ки арзиши ду байти Ҳоқониро аз кулли девони асосгузори ирфон дар адабиёти форсу тоҷик – Саноии Ғазнавӣ боло гузоштааст ва мулоҳизаҳои Ҷомӣ дар «Нафаҳот-ул-унс», ҳамчунин мисолҳои сершумор аз девони Ҳоқонӣ дар бобати мақоми ирфонии шоири Шарвонӣ андешаҳои ҷолиб баён гардиданд. Муаллиф ба хулоса расидааст, ки вучуди масъалаҳои ирфонӣ дар ашъори Ҳоқонии Шарвонӣ аз муҳаққиқон нигоҳи ҷиддитареро ба ҷойгоҳи ин шоир дар адабиёти ирфонӣ тақозо менамояд.

Ключевые слова: история персидско-таджикской литературы XII века, мистическая литература, Шамс Табрези, место мистики в творчестве Хокони, «Трактат Сипахсолора»

Статья посвящена месту мистики в творчестве Афзалуддина Хокони (XII в.). Предпринята попытка внести коррективы в оценку известного иранского ученого Б. Фурузонфара на суфийские взгляды Хокони. На основе мнения наставника величайшего мистика персидско-таджикской литературы Джалолиддина Руми – Шамса Табрези, оценившего два бейта Хокони выше, чем диван основоположника мистики в персидско-таджикской литературе Санаи Гезневи, оценки Джами в «Нафахот-ул-унс» («Дуновение дружбы»), а также многочисленного иллюстративного материала из творчества шарванского поэта, излагаются интересные соображения о месте мистики в творчестве Хокони. Делается вывод, что наличие мистических проблем в творчестве Хокони Шарвони вынуждает исследователей более глубоко и внимательно относиться к вопросу о месте мистики в его произведениях.

Key words: *history of Tajik-Persian literature of the XII-th century, mystic literature, Shams Tabrezi, the place of mysticism in Khokoni's creation, the treatise of Sipahsolor*

*The article dwells on the place of mysticism in the creation of Khokoni (the XII-th c.). The author of the article makes an endeavor to bring some corrections into the evaluation of Sufi outlook of Khokoni well-known Iranian scientist B. Furuzonfar keeps to. Proceeding from the opinion of the preceptor of Djaloliddin Rumi, the greatest mysticist of the Persian-Tajik literature, whose name was Shams Tabrezi and who appreciated two Khokoni's **beys** higher than the divan of Sanai Gaznevi, the founder of mysticism in Persian-Tajik literature, the author expounds interesting considerations concerned with the place of mysticism in Khokoni's creation; hereby, he takes into account Djami's assessments in "Nafahot-ul-uns" (A Blow of Friendship) and illustrative material from the **sharvan** poet's creation as well. He comes to the conclusion that the presence of mystical problems in Khokoni the Shervanian's creation induces the researchers to treat the issue related to the place of mysticism in his literary productions more profoundly and attentively.*

Хоқонӣ дар адабиёти мо бештар ба унвони шоири қасидасаро ва мубтакири мазомини тоза шуҳрат дорад. Вай ба дарбор рафту омад дошта, ашъори мадҳии зиёде ҳам дар ҳаққи ҳуққоми замонаш сурудааст ва бар ивази ҳар қасида бо истинод ба гуфтаи Муҳаммад Авфӣ «...то ҳар қасидае, ки ба дасти ҳазрати подшоҳӣ фиристодӣ ҳазор динор айнаи силаи он будӣ ва ташрифу инъом фароҳури он» (7, с.573), ки ин масъала бар соҳибназарон пӯшида нест. Тавоноии ӯ дар баёни маъниҳои тоза, ки аз барҷастатарин хусусиёти шеърӣ шоир ба ҳисоб меравад, низ маълум аст. Бо ин ҳол масъалаи ҳаҷву тамасхур ва паст задани мақоми ҳатто баъзе аз шоирони пешқадами рӯзгор дар ашъораш ба чашм мерасад. Масалан дар мавриди Рашиди Ватвот гуфтааст:

*Рашидако! Зи тухимағзиву сабукхирадӣ,
Парӣ ба нӯст, ҳамедон, ки бас гаронҷонӣ (3, с.931)*

*Ин гурбачашмак, ин сагаки гурии гарак,
Сагсораки муханнасаки зиштқофарак (3, с.932).*

Дар девони шоир аз ин гуна таҳқир ва тамасхурҷоро метавон намунаҳои фаровоне пайдо кард, ки зикри онҳо дар ин ҷо мавзӯи баҳси мо нест. Вале ногузир ин матлабро ҳам бояд изҳор кард, ки ҳуди ҳамин шоир дар ҷое аз девонаш гуфтааст:

*Дар ду девонам ба тозиву дарӣ
Як ҳиҷои фаҳш ҳаргиз кас надид (3, с.796)*

Аз ин ҳам аҷибтар он аст, ки вақте ба девони шоир муроҷиат мекунем пай мебарем, ки қабл аз ин суханҳо Хоқонӣ дар ҳақи Ватвот ҳарфҳои бисёр хубе гуфтааст:

*Тавилаи суханаи сиву як ҷавоҳир дошт,
Ниҳодамаи ба баҳои ҳазору як асмо.
Ба соли умрам аз бисту панҷ бихридам
Шаши дигарро шаи рӯзи кавн буд баҳо (3, с.30).*

Дар ҳамин қасида, ки дар ҷавоб ба Ватвот гуфта, ӯро ҳамчун Сулаймони набӣ ҳитоб мекунад ва қасидаи шоирро, ки 31 байт буда, бисту панҷ байти онро ҳамарзиш ба 25 соли умри худ ва шаш байти дигарро бо шаш рӯзи офариниши ҳастӣ баробар кардааст.

Аммо ҳамин ки муносибаташ бо ин шоир вайрон шуда, ситоишҳо чои худро ба тихимағз, гарончон, бетамиз ва амсоли он табдил додаанд, ки аз як навъ тазоди фикрӣ дар вучуди шоир дарак медиҳад.

Мутолеаи девони шоир як паёми дигаре ҳам ба хонанда медиҳад. Хоқонӣ шоирест хунарманд, аммо худхоу мағрур, ки саъй мекунад хештанрон аз дигарон боло бидонад. Масалан:

*Нест иқлими суханро беҳтар аз ман подшоҳ,
Дар чаҳон мулки сухан рондан мусаллам шуд маро (3, с.17).*

Ё:

*Муште хасисреза, ки аҳли сухан наянд
Бо ман қирон кунанду қаринони ман наянд (3, с.174).*

Албатта, лозим аст ин чо таъкид шавад, ки ин гуна худситоиҳо фақат хоси Хоқонӣ набуда, балки дар адабиёти мо намунаҳои фаровн дорад. Масалан ин байти Ҳофиз, ки мегӯяд:

*Субҳдам аз ари меомад сурӯше ақл гуфт,
Қудсиён гуйи ки шеъри Ҳофиз аз бар мекунанд (12, с.192).*

Агар аз рӯйи инсоф ба ин масъала назар андозем магар худситоии Ҳофиз аз Хоқонӣ бештар нест? Аммо ҳеч кас бар Ҳофиз мисли Хоқонӣ эроди худситоиро намегирад ва ин ҳам мавзӯест ҷудогона, ки дар фурсати дигар баррасӣ хоҳад шуд.

Дар канори инҳо Хоқонӣ як олим ҳам будааст, ки ба таъбири Фурӯзонфар маъниҳои содаро бо ибороте олимона баён доштааст (5,с.616). Ба ҳамин тартиб метавон чандин хислати дигари шоирро ин чо овард, вале ба далели ҳадафи аслии ин мақола аз зикри масъалаҳои дигар худдорӣ мешавад. Хулосаи ончи зикр шудро агар дар як ҷумла ифода кунем, натиҷа ин хоҳад шуда, ки Хоқонӣ шоирест олим ва хунарманд, аммо маддох, ҷангҷӯ, ҳаҷвпардоз ва худсито низ ҳаст.

Ин тазодҳои фикрӣ барои он муқаддима шуд, ки гуфта шавад шоире бо чунин рӯҳия мутақод ва мағрур, ориф ҳам будааст. Хоқонӣ дар зимни қасоиди мадҳияш ончунон арзи ниёзҳои моддии дунё кардааст, ки бисёр душвор аст тасаввур кард, ки ӯ аз олами ирфон бӯе бурда бошад. Вале девони ин шоир истисноҳои зиёде дорад, ки яке аз онҳо бо вучуди тазодҳои зиёд мавҷудияти маъноии баланди ирфонист. Баррасии ашъори ӯ ба ин натиҷа мерасонад, ки вай на танҳо як шоире будааст, ки гоҳ-гоҳе маъниҳои ирфонӣ дар шеъраш инъикос ёфта, балки тамоюли ӯ ба зӯҳду тасаввуф бисёр ҷиддӣ буда ва таъсири амике дар афкори вай доштааст. Ҳатто ӯ иртиботе бо хонақоҳ ва аҳли он доштааст. Ҳамон гуна, ки худи ӯ мегӯяд ба андозае, ки тифл аз пеши падар ба назди модар майл дорад ман низ аз хона ба сӯйи хонақоҳ майл дорам:

*Маро гурез зи хона ба хонақоҳ бувад
Чу тифл к-у сӯйи модар гурезад аз бари боб (3, с.53).*

Ба назар чунин мерасад, ки вай пас аз гузашти солҳо аз дилмашғули ба корҳои дунявӣ малӯл шуда ва роҳи зӯҳду тақворо пеша кардааст. Чунончӣ худи ӯ таъкид кардааст:

*Пас аз си сол рӯшан гаит бар Хоқонӣ ин маънӣ
Ки султониист дарवेशиву дарवेशист султони (3, с.414).*

Устод Фурӯзонфар зимни изҳори назар дар бораи андешаҳои сӯфиёнаи Хоқонӣ ва арзиши онҳо таъкид мекунад, ки «Афкори сӯфиёна ва абёти ахлоқии ӯ агарчӣ баъзе

дар зиндагонии иҷтимоӣ судманд аст, валекин бештари онҳо хоса дар интиқди авзои аҳди ўст бо эҳсосоти шахсӣ омехта ва агар ҳам барои зиндагии фардӣ нофеъ бошад дастур ва сармашки зиндагонии иҷтимоӣ нахоҳад буд» (5, с.679).

Ҳамин донишманд дар идомаи баҳси худ доир ба ин мавзӯ навиштааст, ки: «Тасаввуфи ў мутавассит аст ва монанди Саной ва Аттор дар олитарин дараҷа намебошад ва монанди сӯфиёни мутавассит ба таъвили завоҳир мегарояд ва бад-он пойбанд ва суханони сӯфиёнааш бештар баёни аҳволи хеш ва ба завқиёти ин табақа шабехтар ва камтар мутазаммини ҳақоик ва матолиби судманди тасаввуф аст (5, с.626-627).

Зарринтоҷ Самеъпур дар мақолае доир ба ирфон ва тасаввуф дар осори Ҳоқонӣ андешахоҷашро баён доштааст (6). Ҳамчунин метавон ба мақолаи Маъсумаи Маъданкан (8) ва Сиёваш Муродӣ ва Муҳаммадризо Қорӣ (9) ишора кард, ки поре аз матолиби муҳимро дар мавриди ирфони Ҳоқонӣ баён доштаанд, ки аз такрори онҳо дар ин ҷо бениёзем. Аммо ончи аз хулосаи мақолаи Маъсумаи Маъданкан ба зехни хонанда мерасад ин аст, ки гӯё Ҳоқонӣ пайрави ирфони назарӣ буда, яъне соҳиби ирфони муқаллидона будааст, на ирфони амалӣ ва воқеӣ.

Аммо бо тавачҷӯх ба афкори сӯфиёнае, ки дар девони шоир матраҳ шуда, худи ў борҳо ишора кардааст, ки таҷрибаҳои ирфонии зиёдеро паси сар карда ва дарёфтҳои ирфониаширо баён доштааст. Фузун бар ин дар баъзе аз манобеи қадим дар робита ба ҷойгоҳи Ҳоқонӣ дар тасаввуф ишораҳои рафтааст, ки бо тақя бар онҳо наметавон ба ин назария розӣ шуд ба вижа ба бахшҳои аз назароти устод Фурӯзонфар, ки вақте мегӯянд тасаввуфи Ҳоқонӣ «монанди Саной ва Аттор дар олитарин дараҷа намебошад».

Дар ҳамин замина Шамс Табрзӣ дар яке аз мақолоти худ бо ишора ба мақоми бузурги Ҳоқонӣ дар адабиёти ирфонӣ мегӯяд: «Он ду байти Ҳоқонӣ меарзад чумлаи «Девон»-и Саной ва «Фаҳриномааш» ва онро, ки аз он бӯи фақр меояд» (11, с.372-373).

Ин сухани Шамси Табрзӣ бо ончи дар боло дар мавриди Ҳоқонӣ зикр кардем, номувофиқ ба назар мерасад. Чи гуна мешавад, шахсияте, ки ҳаҷв мекунад, мадҳ месарояд, худситоӣ мекунад ва рафтҳои мисли ин, ки ба рӯҳияи ирфонӣ созгор нестанд, ду байте гӯяд, ки арзиши он ду байт аз қулли девони яке аз бузургтарин орифони номӣ - Санои Ғазнавӣ, ки воридшавии ирфон бар адабиёти тоҷик ба фазли хидмати ўст, болотар биистад?!

Саволи дигаре, ки ин ҷо матраҳ аст чи гуна касе мисли Шамси Табрзӣ, ки устод ва раҳнамои бузургтарин орифи олам, яъне Мавлоно будааст, дар ду байти Ҳоқонӣ ончунон бардошти ирфонӣ дошта аст, ки он ду байт аз тамоми осори нахустин орифи шоир, яъне Саной бехтар будааст?

Воқеяи ин аст, ки Шамс касе набуда, ки сухани бехуда гӯяд ва агар бехудагӯ мешуд Мавлоно ҳама шогирдонро раҳо карда, даст ба домони ў намезад! Пас ў ҳарфи бехуда набояд гуфта бошад. Бо тавачҷӯх ба осори Ҳоқонӣ маълум мегардад, ки вай масоили зиёди ирфониро дар баъзе аз қасоид ва ба вижа ғазалиёташ баён кардааст.

Машҳур аст, ки шеърӣ ирфонӣ форсӣ аз Хуросон оғоз гардида ва баъдан ба нуқоти дигар рафтааст. Дар замони Ҳоқонӣ минтақае, ки ў зиндагӣ мекард, маркази муҳими илму ирфон ба шумор мерафт ва оҳиста-оҳиста ирфон аз сарзамини Хуросон ба Озарбойҷон кӯч мекард. Шояд баҳои Шамс ба ҳамин далел ҳам бошад, ки хостааст дар мавриди ирфони шоирони Озарбойҷон дар баробари ирфони хуросониҳо сухане бигӯяд, ки чалби тавачҷӯх кунад. Ин масъала баҳси ҷудоғонаеро талаб

мекунад, ки мачоли баррасии он дар ин чо нест. Аммо ду байти Хоқонӣ, ки ба гуфтаи Шамс ба Девони Саной ва «Ҳадиқа»-и ӯ баробарӣ мекарда кадом аст?

Шамс дар мақолаташ ишорае ба он ду байт накардааст. Ба назар чунин менамояд, ки он ду байт дар миёни муридони Мавлоно чунон маъруф будааст, ки зикри онро дар мақолаташ лозим намедидааст.

Ба ҳамин далел бояд он ду байтро дар осори Мавлоно ва ё осори муридони вай, ки дар Куния мезистанд, ҷустуҷӯ кард.

Дар «Манокӣб-ул-орифин»-и Афлокӣ, ки сарчашмаи муҳиме дар шинохти Мавлоно, ашъори зиёде ба арабиву форсӣ нақл гардидааст, ки қисме аз онҳо ба шоирони мухталифе тааллуқ дорад, аммо дар он миён абёте аз Хоқонӣ ба назар нарасид.

Вале дар «Рисолаи Сипаҳсолор» навиштаи Фаредуни Сипаҳсолор, ки ба эътиқоди пажӯҳишгарон аз қадимтарин сарчашмаҳо дар шинохти зиндагиномаи Мавлоно, ду байт аз ин шоир нақл шудааст. Чунончӣ: Хоқонӣ ҳам дар ин маънӣ ҳақоике дар ду байт ба ғояти хусн мефармояд:

*Хори пойи ман манам, худро зи худ фориг кунам,
То дуйи яксӯ шавад ҳам ман ту гардам ҳам ту ман.
Бо ту нанишнам ба коми хештан беҳештан
То маро савдои ту холӣ нагардонад зи ман(10, с.84).*

Бо таваҷҷӯҳ ба ин ки Шамс гуфта, ки аз он ду байт бӯи фақр эҳсос карда ва дар ин рисола ҳам «ду байт» бо муҳтавое, ки ба масъалаи фақр ишора дорад, метавон ҳаде зад, ки шояд он ду байти мавриди назари Шамс ҳаминҳо бошад.

Бар хилофи он тасаввури сатҳие, ки дар мавриди Хоқонӣ вучуд дорад, мақоми шоир дар ирфон бисёр ҷиддӣ аст ва ҳамон тавре ки ишора шуд ин мақом барои Шамс барин орифи бузург номакшуф набудааст.

Ҷомӣ дар «Нафаҳот-ал-унс» қайд кардааст, ки «вайро вароии таври шеър таври дигаре будааст, ки шеър дар ҷунби он гум будааст». Муаллифи ин тазкираи ирфонӣ зимни нақли чанд байти ирфонӣ аз Хоқонӣ таъкид менамояд, ки аз ин қабил дар суханони ӯ бисёр аст ва аз инҳо бӯи он меояд, ки вайро аз машраби софии сӯфиён шурбе тамом будааст» (1, с.605). Ин чо байни таъбири «аз машраби софии сӯфиён шурбе тамом будааст» гуфтаи Ҷомӣ ва андешаи устод Фурузонфар, ки тасаввуфи Хоқонӣ «дар олитарин дараҷа намебошад» як навъ тазод дида мешавад.

Барои шинохти афқору андеша ва ҷаҳонбинии ҳар шоире осори худӣ ӯ санади муҳкаме метавонад бошад. Хушбахтона дар «Девон»-и Хоқонӣ ба андозаи кофӣ далоиле вучуд дорад, ки гуфтаҳои Шамси Табрзӣ ва Ҷомиро як андоза исбот менамояд.

Руҳи мутаолӣи Хоқонӣ, ки бар пастиҳои ин олам сар фуруд намеоварда ва бо он ки мадҳ гуфта, аммо ҳаргиз тан ба хориву зиллат навода ва аз ҳар касе, ки шаъну шарафи ӯро паст мезада, ба шиддат интиқод карда ва ҳамин рӯҳи мутаолӣ ва даргузашти фарзандону ҳамсараш шояд боис он гардида, ки вай ба тасаввуф гароиш пайдо кунад ва қаландарона бар мушкilotи зиндагӣ мубориза барад:

*Мо ҳазрати ишқро надимем,
Дар қӯи қаландарон муқимем.
Ҳам майкадаро худойгонем,
Ҳам дардпарастро надимем.
Кӯшанда на аз пайи бихиштем,
Ҷӯшанда на аз тафи ҷаҳимем(3, с.629).*

Муруре бар девони шоир ин иддаоро собит мекунад, ки мафоҳим ва истилоҳоти ирфонии фаровоне дар осори ӯ вучуд дорад. Аммо ба кор бурдани истилоҳ ё андешаи ирфонӣ дар шеъри як шоир далели он нест, ки вай ба дараҷае аз ирфон даст ёфта бошад, барои ин далелҳои рӯшантаре лозим аст.

Аз назари ӯ сӯфӣ бахшанда, меҳрубон, балодӯст, берағбат ба дунё, хомӯш ва беиддао ва амсоли ин аст. Аз ин рӯст, ки вай худро ғуломи эшон ҳисобидааст:

*Рӯшанон Хоқонии торик хонандам валеқ
Софиям хон чун сафои сӯфиёно чокарам(3, с.250)*

*Суфиталабӣ бурун зи ранг аст,
Ранг аз хуми ин ҷаҳони нанг аст.
Ҷоме зи хуме гирифта дар даст
К-ин ранги сафост гирам ар ҳаст.
Ин ранг зи фақри бенишон аст,
Берангӣ ранги сӯфиён аст.
Ранге, ки сафои сӯфиёнро
Аз хумкадаҳои он ҷаҳон хост(2, с. 200).*

Истилоҳот ва мафоҳими ирфонии зиёдеро метавон дар ашъори шоир мушоҳида кард, ки гоҳе аз он барои шарҳу тавзеҳи мавзӯоти ғайриирфонӣ ба кор гирифтааст:

*Чу духтар андуҳи ман дид сахт суфивор
Се рӯз иддаи олам бидошт, пас бигузашт(3, с.834)*

Аммо дар мавриди дигар истилоҳоту мафоҳими ирфониро ба маънои хоси онҳо яъне бо аҳдофи сӯфиёна ба кор гирифтааст.

Баёни ҳолати ирфонӣ аз қабилӣ қурб, шавқ, фано, фақр ва амсоли ин дар бисёр ҷои девони Хоқонӣ дида мешавад:

*Бадон то дилам манзили **фақр** гирад
Беҳ аз сабр манзил намойе набинам(3, с.293)*

*Чист ошиқро чуз он к-отаиш диҳад парвонавор
Авалаиш **қурбу** миёна сӯхтану охир фанод (3, с.36).*
**

*Ҳалқи халқеро ба тавқи **шавқи** ту дар банд кард
Зулфи шахрошӯби хуношоми мушқафшони ту(3, с.685).*

Хоқонӣ дар ашъори сӯфиёнааш дарёфтҳои ирфонии худро аз ҳастӣ ва моҳияти олам ба тасвир кашидааст. Барои дарки ашъори ирфонии шоир лозим аст бо ҷаҳонбинии вай ошно шавем. Аз назари ӯ ҷаҳон ду хусусият дорад: **зудгузар ва нопок**. Тамомии орифонаҳои Хоқонӣ бар мабнои ин дидгоҳ баён гардидаанд.

Ба сабаби хусусияти аввал тааллуқоти дунёро нопойдор ва дил бастан ба онро бефоида медонад, ки намунаҳои фаровоне дар ашъораш метавон пайдо кард.

*Шохи амал бизан, ки чарогест зудмир
Беҳи ҳавас бикан, ки дарахтест камбақо (3, с.4).*

Нопокии ин олам низ муқарраран дар ашъори шоир таъкид гардидааст, то мардумро аз он огоҳ созад. Чунончи:

*Савдои ин савод макун пеш дар димоғ
Таклифи ин касиф манеҳ беш бар равон (3, с.309)*

Ин тарзи нигоҳ ба олам боис шудааст, ки вай ба навъе аз ирфони каландарона бипайвандад, ки мояи аслии он фақр аст. Таҷрибаҳо ва боварҳои орифонаи Хоқонӣ бар меҳвари фақр давр мезанад. Хоқонӣ бо сароҳат худаширо пайрави фақр медонад:

*Фақр к-он афкандаи халқ асту ман бардоштам,
Зол, к-он радқардаи Сом асту ман мепарварам (3, с.248).*

Ҷойи дигар бар узлатнишинии хеш ишора кардааст:

*Шокирам аз узлате, ки фоқаву фақр аст
Фориғам аз давлате, ки неъмату ноз аст (3, с.828).*
**

Гоҳе фақрро васф мекунад:

*Маро дил гуфт ганҷи фақр дорӣ дар ҷаҳон мангар,
Наими Миср дида кас чӣ бояд қаҳти Канъонаш (3, с.211).*

Аз назари Хоқонӣ мақоми фақр ба ҳаддест, ки на ҳар суфӣ метавонад ба он даст ёбад. Фақр боис мешавад солиқ аз дунё ва тааллуқоти он ва арбоби зару зӯр озод гардад. Вай бо ифтихор мегӯяд:

*Агар қаноат мол асту фақр ганҷ, манам
Ки бигзарад фалаку нагзарад хазинаи ман (3, с.912).*

Доир ба масълаи фақр дар осори шоир Алиасғари Мирбоқарифард мақолаи судманде навиштааст, ки хонандагони муҳтарам метавонанд ба он мурочиҷа намоянд (4).

Хоқонӣ зимни мурочиҷат ба қасоне, ки дунболи ҳавову ҳавас рафта ва аз неъматҳои фақр дур мешаванд чунин мегӯяд:

*Сарири фақр туро сар кашад ба тоҷи **ризо**,
Ту сар ба ҷайби ҳавас даркашида, ин-т хато.
Бар он сарир сари бесарон ба тоҷ расид
Ту тоҷ бар сарӣ аз сар фуру кунӣ амадо.
Сар аст қимати ин **тоҷ**, агар сараш дорӣ
Ба манъазид чунин тоҷи сар биёр баҳо (3, с.10).*

Хоқонӣ қасонеро, ки бастаи ҳавову ҳаваси ин дунё зудгузар ҳастанд ба тифл ташбеҳ мекунад ва таъкид менамояд, ки мард ҳамон вақт мешавӣ, ки аз тааллуқоти олам комилан озод бошӣ:

*Тифлӣ ҳанӯз бастаи гаҳвораи фано,
Мард он замон шавӣ, ки шавӣ аз ҳама ҷудо.
Ҷаҳде бикун, ки зилзилаи сур даррасад
Шоҳи дили ту карда бувад кохро раҳо.
Раҳиши туро бар охури сангини рӯзгор
Барги гиё наву (неву) хари ту анбарин чаро? (3, с.15)*

Аз назари шоир агар қасе меҳоҳад ба кунгураи арш биравад ва мақоми баланди маънавӣ касб кунад бояд **узлат** ихтиёр намояд, зеро:

*Узлат туро ба кунгураи кибриё барад
Он сақфгоҳро беҳ аз ин нардбон маҳоҳ (3, с.375).*

Аммо узлат ва зӯҳду тақво бояд ҳамроҳ бо ихлосу самимият ва бидуни ғараз ва хоҳишоти нафсонӣ бошад, вагарна зӯҳди хушк инсонро ба ҷое намерасонад ва корест бефоида:

*Хоқоние зи ё Раби бефоида чи суд?
К-ин ё Раб аз бурути ту бартар намешавад! (3, с.582).*

Дар маҷмӯъ метавон ба ин натиҷа расид, ки Хоқонӣ агарчи асари ҷудоғонае дар боби ирфон таълиф накарда, аммо дар миёни 17000 байте, ки аз ӯ боқӣ монда, истилоҳ, унсурҳо ва андешаву таҷрибаҳои шахсии ирфонии ӯ матраҳ гардидааст. Мақоми ирфонии ӯ ба ҳадде будааст, ки Шамси Табрзӣ барин орифи бузург мақоми ӯро дар ҳади Саной доништааст. Сухани Шамси Табрзӣ дар мавриди ду байти Хоқонӣ ба ҳеч ваҷҳ ба маънои паст задани мақому манзалати ирфонии Саной набуда, балки як навъ доварӣ ва нишон додани ҷойгоҳи воқеии Хоқонӣ дар адабиёти ирфонӣ мебошад. Вучуди масъалаҳои ирфонӣ дар ашъори Хоқонии Шарвонӣ моро водор мекунад, ки бояд ба ҷойгоҳи ин шоир дар адабиёти ирфонӣ нигоҳе ҷиддитар дошта бошем.

Пайнавишт:

1. Абдураҳмони Ҷомӣ. *Нафаҳот-ал-унс мин ҳазарот-ал-қудс. Муқаддима, тасҳеҳ ва таълиқоти Маҳмуди Обиди.*-Техрон, Сухан, 1386.-1216 с.
2. Афзалуддин Бадил ибни Алӣ Наҷҷори Хоқонӣ. *Тухфат-ул-ироқайн.. Бо эҳтимоҷ ва тасҳеҳи Яҳё Қариб.*-Техрон, Ширкати саҳҳомии китобҳои ҷайбӣ, 1357
3. Афзалуддин Бадил ибни Алӣ Наҷҷори Хоқонӣ. *Девон. Бо кӯшиши Зиёуддини Саҷҷодӣ.*-Техрон, Заввор, 1388.-1085 с.
4. Алиасғари Мирбоқарифард. *Ганҷи фақр/Маҷаллаи донишқадаи адабиёт ва улуми инсонӣ, шумораи 42 ва 43.*-Техрон, 1382.- с.109-130
5. Бадеуззамон Фурӯзонфар. *Сухан ва суҳанварон.*-Техрон, Заввор, 1387.-718 с.
6. Зарринтоҷ Самеънур. *Хоқонӣ ва ирфону тасаввуф/Маҷаллаи рушди омӯзиши забон ва адабиёти форсӣ, шумораи 76, Техрон, 1384.-с.21-25*
7. Муҳаммад Авфӣ. *Лубоб-ул-албоб. Бо муқаддимаи Муҳаммад Қазвинӣ ва таҳқиқоти таълиқоти Саид Нафисӣ.*-Техрон, Ҷирмис, 1389.-1082 с.
8. Маъсума Маъданкан. *Ирфони Хоқонӣ/Маҷаллаи донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Табрз, шумораи 185.-Табрз, 1381.-с.7-22*
9. Сиёваи Муродӣ, Муҳаммадризо Қорӣ. *Восзӣ дар мусталехоти ирфонии Девони Хоқонӣ/Фаслномаи «Ирфонӣ дар адаби форсӣ», шумораи 30.-Техрон, 1396.-с.88-111*
10. Фаредун ибни Аҳмади Сипаҳсолор. *Рислаи сипаҳсолор/Таҳия, тавзеҳ ва муқаддимаи Тоҷибой Султонӣ.*-Хуҷанд, Хуросон, 2015.-208 с.
11. Шамсиддин Муҳаммади Табрзӣ. *Мақолоти Шамси Табрзӣ/Тасҳеҳи муҳаммадалии Муваҳҳид.*-Техрон, Хоразмӣ, 1369.-1032 с.
12. Шамсиддин Муҳаммад Ҳофизӣ Шерозӣ. *Девон/Муқаддимаи Шаҳло Солеҳӣ.*-Техрон, Марзи фикр, 1385.- 585 с.

Reference Literature:

1. Djami, Abdurakhmon. *A Blow of Friendship from the Hall of Sanctity. Introduction, recension and supplements by Makhmud Obid.* – Tehran: Word, 1386hijra. – 1216 pp. (in Persian)
2. Khokoni, Afzaluddin Bedil ibni Ali Najjori. *Divan. The Present from two Irans. Under the editorship of Yakhyo Karib.* – Tehran, 1357hijra (in Persian)
3. Khokoni, Afzaluddin Badil ibni Najjori. *Divan. Under promotion of Ziyouddin Sajjodi.* – Tehran: Pilgrim, 1388hijra. – 1085 pp. (in Persian)
4. Mirbokarifard, Aliasgari. *Treasure of Misery. The Journal of the Institute of Literature and Humanitarian Sciences, ##42 – 43.* – Tehran, 1382hijra. – pp. 109 – 130 (in Persian)

5. *Badeuzzamon Furuzonfar. Word and Literature. – Tehran: Pilgrim, 1387hijra. – 718 pp. (in Persian)*
6. *Zarintoch Samepur. Khokoni and Mysticism Treated by Sufizm. The Journal Related to the Studies and Development of Persian Language and Literature. #76. – Tehran, 1384hijra. – pp. 21 – 25. (in Persian)*
7. *Avfi, Muhammad. Kernel of Kernels. Introduction by Muhammad Kazvini, exploration and supplement by Said Nafisi. – Tehran: Hermes, 1389hijra. – 1082 pp. (in Persian)*
8. *Madankan, Masuma. Khokoni's Mysticism. Journal of the Institute of Literature and Humanitarian Sciences, # 185. – Tabrez, 1381hijra; - pp. 7 – 22. (in Persian)*
9. *Murodi Siyovash, Kori, Muhammad Kori. Commentaries to Mystical Terminology from Khokoni's "Divan". The Chapter "Mysticism of Persian Suavity", #30. – Tehran, 1396hijra. – pp. 88 – 111. (in Persian)*
10. *Sipahsolor, Faredun ibni Akhmedi. The Treatise by Sipahsolor // Preparation, commentaries and introduction by Tojiboy Sultani. – Khujand: Khuroson, 2015. – 208 pp. (in Tajik)*
11. *Tabrezi, Shamsiddin Muhammadi. Articles by Shams Tabrezi. Under the editorship of Muhammadali Muvakhid. – Tehran, 1369hijra. – 1032 pp. (in Persian)*
12. *Sherozi, Shamsiddin Muhammad Khofiz. Divan // Introduction by Shahlo Solehi. – Tehran, 1385 hijra. – 585 pp. (in Persian)*